

I Anledning af Reformationsjubilæet 1917 nedsatte det preussiske Kultusministerium en videnskabelig Kommission til at udforske Reformationens og Modreformationens Historie, og den kom til at bestaa af Lærde fra begge de stridende Trosbekendelser, for at samle disse om et fælles Arbejde »aus der deutschen Erhebung des Weltkrieges«. Formand blev den bekendte Professor i München Karl Schottenloher. Man enedes om at lade dette Værk bestaa i: »En saa vidt mulig udtømmende Oversigt over alt, hvad der hidtil er forsket og skrevet om Reformationens og Modreformationens Tidsalder, ikke alene det politiske og kirkelige, men ogsaa det personlige, stedlige, tilstandsmæssige, kort sagt, alt hvad det tyske Menneske paa den Tid har oplevet, for saa vidt det afspejler sig i de efterfølgende Aarhundreders Literatur.«

Resultatet af dette Arbejde foreligger i det mægtige Fire-Binds Værk, som under Schottenlohers Navn er fremkommet i Aarene 1933—38 med Titlen »*Bibliographie zur deutschen Geschichte im Zeitalter der Glaubensspaltung 1517—1585*«. Det er altsaa en simpel Bogfortegnelse uden Kommentar, men hvor lærerigt er det dog ikke at dykke ned i dette Opslagsværk! Blot ved at gennemløbe Bogtitlerne faar man et Overblik over, hvilken Fylde af Problemer man allerede har behandlet, og hvilke som endnu venter paa deres Løsning. Kilder og Fremstillinger er nemlig taget under eet, og Stoffets Ordning er simpel og overskuelig. Det geografiske Omfang er bestemt af, hvad der i Datiden horte til »det romerske Rige af tysk Nation«. At en Del Literatur om beslægtede Emner, som t. Eks. om Paverne og Calvin, maatte medtages, var dog naturligt. Paa den anden Side kan det kun billiges, at ældre Literatur, navnlig om Luther, er forbigaaet, naar den var værdiløs.

De to første Bind omfatter det personhistoriske og det topografiske Stof, ordnet i alfabetisk Rækkefølge. Her har det personlige Skøn været stærkt afgørende for, hvor meget der er medtaget. Om Luther er der saaledes ikke mindre end 3691 forskellige Numre, hvortil endda maa bemærkes, at adskillige af disse omfatter flere Undernumre, og at der ydermere til Slutning følger talrige Henvisninger til de andre Reformatorer. Disse er langt mere stedmoderligt behandlede; Melanchthon har t. Eks. kun 508 Nrr., Zwingli 429, Thomas Münzer og Martin Butzer hver 62. Af de øvrige Aandsarbejdere nævnes 99 Skrifter af og om Copernicus, 18 om Sebastian Münster og 13 om Gerh. Mercator. En særlig Interesse for os Danske vil de Reformatorer have, som har virket i Danmark. Om Bugenhagen er der 76 Numre, heraf de

tre om hans Ophold herinde (de to af disse af Balthasar og Frederik Münter). Karlstadt repræsenteres ved 33 Skrifter, heraf de to — af Th. Kolde og Dietr. Schäfer — om Karlstadt og Danmark. Man ser altsaa, at J. Osc. Andersens »Overfor Kirkebruddet« ikke er taget med, formentlig fordi man efter Planen »ikke optager en Omtale af en Person i et Skrift af andet Indhold« (!).

I den topografiske Afdeling i Slutningen af andet Bind medtages Flensborg og Husum, skønt det ikke er Anmelderen bekendt, at disse Byer nogensinde har hørt under »det romerske Rige af tysk Nation«; til Gengæld udelades Haderslev, Aabenraa og Tønder, skønt i hvert Fald den første af disse Byer har betydelig Andel i Reformationshistorien. Er Grunden den, at man her har fulgt de moderne Landegrænser? Ja, men Strassburg og Thorn er begge medtagne, og det samme gælder om alle mulige schweiziske Lokalteter. Derimod forstaar man godt, at Paris, Padua og Rom kun er optaget for de derværende tyske Organisationers Vedkommende.

Storre Betydning for Almen-Historikeren vil dog 3dje Bind faa, der omhandler det politiske Tyskland; han vil herigennem t. Eks. blive opmærksom paa 27 Skrifter om Rigsdagen i Worms, 35 om den i Spejer 1529 og 56 om den berømte Augsburgsrigsdag. Om Kejser Maximilian optegnes 172 forskellige Skrifter; om Karl V ikke mindre end 396. Bedst belyst i denne politiske Afdeling er dog »Territorien und Landesherren«; under Rubrikken »Sachsen« er saaledes optaget ikke mindre end 634 forskellige Skrifter.

Men det interessanteste er dog utvivlsomt 4de Bind, der efter at have behandlet de samlede Fremstillinger af Tidsalderens Historie — som de almindelig kendte af Ranke og Janssen, Bezold og Lamprecht, Brandi og Platzhoff, med Henvisninger til de vigtigste Anmeldelser og Recensioner af samme — gaar over til en Hovedafdeling med den mærkelige Titel »Stoffe«, d. v. s. alle tænkelige Bidrag til Tidens Kulturhistorie. De begynder med »A. B. C. Bücher«, »Abendmahl«, »Ablass« o. s. v. og behandler alle Emner, ordnede som i et Konversationsleksikon, men naturligvis kun med Bogtitlerne til samme. Som et Eksempel paa, hvilken Rigdom der her findes, skal anføres en Del af Bogstav P: »Passionsmusik«, »Patrizierfamilien«, »Schlacht bei Pavia«, »Perspektive«, »Pest«, »Pfandrecht«, »Pfarrer«, »Pferdeheilkunst«, »Philosophie«, »Phrasen«, »Pilgerreisen«, »Platonismus«, »Pocken«, »Pokale«, »Polemik« m. m. m. Det maa krible i enhver retskaffen Historikers Fingre, naar han gennemblader sligt. Eksempelvis kan nævnes til Belysning af Omfanget, at »Bauern« og »Bauernkrieg«

omfatter 491 Nrr., heraf 28 om »De tolv Artikler«; »Religionsgespräche« 148 Skrifter. Derimod er Rubriker som »Reformationsbewegung« eller »Gegenreformation« med Rette presset ned til det mindst mulige. Et kraftigt System af Frem- og Tilbagevisninger til beslægtede Emner udbygger endelig Værkets Fuldstændighed, og kan man end ved Fremvisninger — af naturlige Grunde — ikke anføre Numre, bødes der herpaa ved den gennemførte alfabetiske Ordning. Finder man saaledes under »Flensburg« i Bind 2 Henvisninger til »Bibliotheken«, »Neuhochdeutsche Schriftsprache« og »Religionsgespräche« i Bd. 4, vil man ogsaa finde disse Rubriker opdelt efter Lokalteter i alfabetisk Rækkefølge, saa at det er let at slaa ned paa den ønskede Oplysning.

At gennemløbe et Værk som dette er som at overvære et Hærskue, hvor Afdeling efter Afdeling rykker frem, færdige til Anvendelse i Praksis. Det er til stor Ære for tysk Videnskab, at det er fremkommet i en saa gennemarbejdet og afklaret Skikkelse, og der er ingen Tvivl om, at det vil blive til stor Nytte baade for tyske og ikke-tyske Forskere i de kommende Aar. Man tør vel endda sige, at det er et af de betydningsfuldste Hjælpe-midler til Studiet af d. 16de Aarhundredes Historie, som hermed har set Lyset.

Knud Fabricius.

En mønsterværdig kildekritisk Undersøgelse, saaledes som man desværre ikke længer er forvænt med at møde dem, foreligger i Professor i Göttingen Carl Stanges Bog *Erasmus und Julius II, eine Legende* (XI + 357 Sider; Berlin, 1936). Ved første Øjekast kunde man maaske synes, at der her er ofret meget Arbejde og Papir paa et ganske specielt Emne: Problemet om Erasmus' Forfatterskab til en lille Satire paa ialt 2 Ark over den nys afdøde Pave Julius II. Men man er ikke kommet langt ind i Bogen, før man opdager, at den har vide Vægge, og at man bliver ført ind i en stor Del af Renaissancens Tankeverden i Almindelighed og lærer Erasmus og hans Forfatterskab at kende i Særdeleshed. Hertil kommer, at Undersøgelsen er sat op paa en saa klar og fængslende Maade, at man ikke slipper Bogen, før man overbevist lægger den fra sig efter endt Gennemlæsning. Indholdet er følgende: Inden der var gaaet en Maaned efter den store Paves Død (21. Febr. 1513), fremkom der et anonymt Skrift, der gengiver en Dialog mellem ham og St. Peter ved Himmeriges Port. Den afdøde Pontifex Maximus, der vil trænge sig ind, bliver først underkastet et Krydsforhør af den vagthavende Apostel, og ved sine Selvafsløringer kommer han saa overordentlig slet her-